

Dr. sc. Maja Čolaković, vanredna profesorica

Pravni fakultet, Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

SHARENTING I PRIVATNOST DJETETA

Sažetak: Rastući trend dijeljenja raznovrsnih informacija o svojoj djeci koje roditelji prakticiraju na društvenim mrežama (*sharenting*), ponekad čak i prekomjerno (*oversharenting*), može imati pozitivne efekte na djetetov odgoj i razvoj, ali su negativni efekti mnogo veći i češći. Objavljivanjem i dijeljenjem fotografija, video-zapisa i drugih ličnih podataka djeteta na Internetu formira se njegov digitalni otisak koji će ga pratiti tokom čitavog života, neovisno o tome je li ono njime zadovoljno.

Nakon osvrta na motive roditelja za *sharenting*, u radu će biti analizirane pozitivne i negativne posljedice ovog fenomena te potražen odgovor na pitanje kako postići optimalni balans između prava djeteta na zaštitu njegove privatne sfere i ličnih podataka i prava roditelja da u izvršavanju roditeljskog staranja dijele informacije o svojoj djeci *online* te njihovog prava na slobodu izražavanja.

Ključne riječi: društvene mreže, roditeljstvo, lični podaci, digitalni otisak, pravo na zaborav

1. Uvod

Savremeni život postao je gotovo nezamisliv bez svakodnevnog korištenja Interneta i komunikacije putem raznovrsnih društvenih mreža.¹ Budući da je za pristup „majci svih mreža“² sada dovoljno imati pametni mobilni telefon (*smartphone*) ili sat (*smartwatch*), to su fotografije, video-zapisi, oznaka lokacije i druge informacije koje neko objavljuje *online* brzo i lako dostupne širem krugu osoba ili čak svima onima koji surfaju Internetom. Broj i popularnost društvenih mreža raste iz dana u dan, a trend dijeljenja informacija o sebi i drugim osobama u vidu objava na

1 Prema podacima Eurostata, od početka 2018. godine ukupno 85% građana Evropske unije u dobi od 6 do 74 godine koristilo je Internet, s tim da je 76 % pojedinaca svakodnevno pristupalo ovoj mreži, a još 7 % njih to je činilo najmanje jednom sedmično. Kad je riječ o korištenju mobilnog Interneta, odnosno korištenju Interneta na prenosnom kompjuteru ili ručnom uređaju konekcijom izvan doma ili radnog mjesta, taj procent je u 2018. iznosio 69%, dok je u 2013. bio 43%. Uređaji uz čiju pomoć je najčešće pristupano Internetu bili su mobilni telefoni, laptopi i tableti. Istraživanje pokazuje da je jedna od najčešćih aktivnosti na Internetu stanovnika Evropske unije tokom 2019. bilo korištenje društvenih mreža. Društvene mreže kao što su Facebook, Twitter, Instagram ili Snapchat koristilo je 65 % pojedinaca u dobi od 16 do 74 godine, pri čemu je njihova aktivnost obuhvaćala kreiranje profila, pisanje poruka, objavljivanje fotografija itd. Navedeno prema: Digital economy and society statistics - households and individuals, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals#Internet_usage, 17. 9. 2020.; European Commission, Use of Internet and Online Activities, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/use-internet>, 17. 9. 2020.

2 Popularna sintagma za Internet.

društvenim mrežama uznapredovao je u tolikoj mjeri da je postala gotovo istinita šaljiva uzrečica – „Ako to što ti se dogodilo u životu nisi objavio na Facebooku ili Instagramu, onda se nije ni dogodilo“. Ljudi plasiraju svoje (i tuđe) lične podatke na Internetu, najčešće nedovoljno svjesni mogućnosti njihove zloupotrebe.³

Poseban problem predstavlja *online* dijeljenje podataka o djeci koje čine njihovi roditelji. Oni koriste Internet i društvene mreže radi vlastite socijalizacije, razmjene roditeljskih iskustva i primanja savjeta o odgajanju djece.⁴ Pojednim roditeljima veoma godi osjećaj solidarnosti i zajedništva te podrška koju dobivaju od drugih roditelja (npr. u slučajevima kada se staraju o teško oboljelom djetetu i o tome kreiraju *blog* ili *vlog* stranicu⁵).⁶ Osim toga, želeći obavijestiti druge osobe, najčešće rodbinu i prijatelje, o važnim trenucima i događajima u životima svoje djece, na Internetu vrlo često objavljuju i dijele djetetove lične podatke (fotografije, video-zapise, ime, datum rođenja, podatke o mjestu stanovanja, školi koju dijete pohađa, njegovim prijateljima, zdravstvenom stanju, hobijima itd.).⁷ U pojedinim slučajevima roditelji plasiraju podatke o djetetu na društvenim mrežama i prije nego što ono bude rođeno (npr. objavljivanje snimaka fetusa načinjenih ultra-zvučnim pregledom trudnice).^{8, 9}

3 O tamnoj strani korištenja društvenih mreža i zloupotrebama koje radi ostvarenja profita ove čine svojim korisnicima govori izuzetno zanimljiv i poučan američki dokumentarni film *The Social Dilemma* iz 2020., režisera Jeffa Orlowskog i scenarista J. Orlowskog, Davisa Coombea i Vickie Curtis. Sadržajem i porukama pomalo zastrašujući, film istražuje rast i utjecaj Interneta i društvenih mreža te štete koje pričinjavaju čovječanstvu. Te štete se ogledaju u trgovanju ličnim podacima korisnika, izazivanju ovisnosti zbog načina njihovog dizajna kreiranog upravo u tom cilju, njihovog utjecaja na globalnu političku situaciju i pogoršanje mentalnog zdravlja ljudi, posebno adolescenata (sve su češća njihova samoubistva), kao i širenje različitih, sve brojnijih teorija zavjere. U filmu se, između ostalog, vodi razgovor i sa „zvizdačima“ iz Silicijske doline, odnosno bivšim visokopozicioniranim djelatnicima Googlea, Facebooka i drugih relevantnih kompanija i institucija. Vidjeti detaljnije: *The Social Dilemma*, Netflix, na: <https://www.netflix.com/ba/title/81254224>, 17. 9. 2020.

4 Bessant, C., *Sharenting: balancing the conflict rights of parents and children*, Communications Law, Vol. 23, No 1, 2018., str. 8.

5 Blog je oblik objavljivanja informacija na Internetu u vidu periodičnih, često neformalnih tekstualnih unosa (postova), koji mogu biti praćeni fotografijama, skicama, linkovima na muzičke numere itd. Objave se prikazuju obrnutim hronološkim redoslijedom, tako da se najnoviji post pojavljuje prvi, na vrhu web stranice. Sadrže vijesti, osvrti, rasprave na različite teme ili su kreirani kao tematski blogovi (moda, kuhanje, književnost itd.). Vlog je vrsta bloga čiji je medij video i predstavlja oblik web televizije. Unosi u vlog često kombiniraju video s pratećim tekstom, fotografijama i drugim podacima. Vlog je veoma popularna kategorija na platformi za razmjenu video-zapisa YouTube. Vidjeti: *Blog*, na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Blog>, 28. 9. 2020.; *Vlog*, na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Vlog>, 28. 9. 2020.

6 Steinberg, S. B., *Sharenting: Children's privacy in the age of social media*, Emory Law Journal, Vol. 66, 2017., str. 852.

7 Bessant, bilj. 4., str. 7. i 8.; Steinberg, bilj. 6., str. 849.

8 Bessant, bilj. 4., str. 21.; Jedno istraživanje provedeno 2015. u Poljskoj, među roditeljima – korisnicima Facebooka pokazalo je da 10,7% njih podijelilo fotografije ultra-zvuka svoje začete i još nerođene djece. Vidjeti: Sečan Matijašćić, Ančica, *Pravo na privatnost i objavljivanje osobnih podataka, informacija (o) i fotografija maloljetne djece*, Glasilo Future, 2018, 1 (3), str. 41.

9 Zbog činjenice da su informacije o njima dostupne *online* od najranijih dana njihovih života, često zahvaljujući upravo njihovim roditeljima, u doktrini se najmlađi pripadnici „generacije Z – *Generation Z*“ (generacije mladih ljudi koja se rađa i odrasta uz informatičku tehnologiju i Internet i kojoj je upotreba društvenih mreža normalan, sastavni dio privatnog i društvenog života) nazivaju „generacija Označen – *Generation Tagged*“ (u skladu s nazivom alatke na društvenim mrežama – *Tag*, kojom se

Događa se i da roditelji koriste *sharenting* kao odgojnu metodu kojom žele utjecati na promjenu loših navika i neprimjerenog ponašanja vlastitog djeteta, što u stvarnoj i *online* društvenoj zajednici izaziva oprečne reakcije i komentare.¹⁰

Taj sve masovniji i učestaliji fenomen¹¹ dobio je kolokvijalni naziv *sharenting*¹², odnosno *oversharenting*,¹³ u slučajevima kada je dijeljenje podataka prekomjerno ili roditelji dijele neprikladne i s aspekta djeteta sramotne informacije.¹⁴ Oni najčešće dijele informacije o djetetu bez njegove saglasnosti, čak i ako je ono, s obzirom na uzrast i zrelost, sposobno izraziti volju i mišljenje.¹⁵ Budući da informacije objavljene na Internetu tu ostaju veoma dugo vremena (zauvijek), bez obzira na to jesu li još uvijek aktualne, ovakvim radnjama formira se digitalni otisak (digitalna tetovaža)¹⁶ koji će pratiti dijete i nakon što odraste, tokom čitavog života, neovisno o njegovom stavu o tome.

Uz određene pozitivne efekte koje može imati na djetetovo odrastanje i život, *sharenting* proizvodi i mnoštvo negativnih efekata, kojih roditelji najčešće nisu

označavaju osobe na fotografijama ili objavama, op. aut.). Vidjeti: Oswald, Marion – James, Helen – Nottingham, Emma, *The not-so-secret life of five-year-olds: legal and ethical issues relating to disclosure of information and the depiction of children on broadcast and social media*, Journal of Media Law, 2016, 8, str. 198. i 199.

10 Npr. postavljanje ponižavajućih slika i video-zapisa djeteta snimljenih u javnom prostoru na kojima ono drži tablu s opisom vlastitog lošeg ponašanja ili onih na kojima roditelji električnim brijačem djetetu prave ružnu frizuru kako bi ga kaznili za neprimjerene postupke. Vidjeti detaljnije: Steinberg, bilj. 6., str. 853.

11 Prema dostupnim podacima, u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) 92% djece u dobi do dvije godine prisutno je na društvenim mrežama posredstvom svojih roditelja. U Velikoj Britaniji 42% roditelja je izjavilo da redovno dijeli podatke o svojoj djeci *online*, dok se 56% roditelja izjasnilo da to nikada ne čine, želeći sačuvati djetetovu privatnost. Vidjeti: Bessant, bilj. 4., 7. i 21.; Steinberg, bilj. 6., str. 849.

12 Pojam *sharenting* kovanica je dvije riječi: *share* (dijeliti) i *parent* (roditelj), *parenting* (roditeljstvo). *Sharent*, Macmillan Dictionary, <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/sharent>, 25.

9. 2020.; *Sharenting*, Urban Dictionary, <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Sharenting>

13 Termin *oversharenting* kreirao je po prvi put upotrijebio u maju 2012. u *Wall Street Journalu* novinar Steven Leckart. Prema: Sečan Matijašević, bilj. 8., str. 29.

14 Studija provedena na Univerzitetu u Michiganu o *sharentingu* roditelja pokazala je da 56% roditelja dijeli informacije o djetetu koje bi s njegovog aspekta mogle biti posramljujuće, 51% plasira informacije koje ukazuju na trenutnu lokaciju djeteta, dok 27% njih objavljuje (potencijalno) neprikladne djetetove slike. Vidjeti više: “*Sharenting*” Trends: Do Parents Share Too Much About Their Kids on Social Media?, C.S. Mott Children’s Hospital (Mar. 16, 2015), <http://www.mottchildren.org/news/archive/201503/%E2%80%9Csharenting%E2%80%9D-trends-do-parents-share-too-much-about-their>, prema: Steinberg, bilj. 6., str. 847.

15 Istraživanjem koje je na temelju podataka prikupljenih iz nekoliko izvora (CBBC Newsround, ComRES, Nominet i dr.) provela grupa znanstvenika iz Engleske i Slovačke utvrđeno je da 26% roditelja nikada nije tražilo saglasnost djeteta prije objavljivanja njegovih slika ili video-zapisa na Internetu, dok je njih 7% to učinilo. Vidjeti detaljnije: Atwell, G. J.; Kicova, E.; Vagner, L.; Miklencicova, R., *Parental Engagement with Social Media Platforms: Digital Mothering, Children’s Online Privacy, and the Sense of Disempowerment in the Technology-Integrated Society*, Journal of Research in Gender Studies, 9 (2), 2019, str. 48.

16 Digitalni otisak je niz digitalnih aktivnosti i radnji jedne osobe koje je moguće pratiti, a koje ona ostavlja upotrebljavajući Internet, kao i sadržaja koji druge osobe objavljuju i dijele s njom *online*. Radi se o svojevrsnim tragovima koje korisnik ostavlja na mreži. Vidjeti: *Digital footprint*, https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_footprint, 20. 9. 2020.

nit i svjesni ili ih lakomisleno zanemaruju prilikom kreiranja objava na društvenim mrežama. Pa i onda kada roditelji ograniče pristup takvim objavama na precizno definirane osobe (članove porodice, prijatelje, radne kolege i sl.), ne ostavljajući ih otvorenim svakom korisniku mreže, informacije mogu nadići krug unaprijed određenih primatelja ako objavu (post) roditelja neko kopira i prenese na svoj profil ili poimenično označi (tag) osobe na fotografiji.¹⁷

Kao pozitivne posljedice sharentinga pravna doktrina navodi satisfakciju koju roditelji dobivaju u izvršavanju svojih roditeljskih obaveza i prava dobrim odjecima (afirmativnim komentarima i „lajkovima“¹⁸), djetetovih aktivnosti objavljenih online, uspostavljanje boljih veza s članovima šire porodice, ostvarenje njihovog prava da odlučuju o načinu odgajanja svoje djece, eventualnu zaradu (u slučajevima kada kreiraju i uređuju blogove, YouTube kanale – vlogove, Instagram profile i sl. koji se tiču djeteta).¹⁹ Sharenting može imati određene pozitivne posljedice i u odnosu na dijete neposredno. To je, prije svega, razvijanje čvrste mreže srodnika i prijatelja na koju se dijete može osloniti u stvarnom svijetu, kao i mogućnost da ono nauči nešto više o sebi uz pomoć „online životnog dosjea“.²⁰

Negativne posljedice sharentinga u većini slučajeva ipak su brojnije, a mogu biti i mnogo ozbiljnije i teže u odnosu na pozitivne. Ovakvo dijeljenje informacija i formiranje digitalnog otiska djeteta može loše utjecati na njegov razvoj i stepen samopouzdanja, osjećaj identiteta i autonomije, stvoriti kod njega anksioznost, ono može doživjeti psihičko zlostavljanje svojih vršnjaka (tzv. bullying), imati osjećaj stida zbog objava (fotografija i video-zapisa) o sebi koje mu se ne sviđaju²¹, može doći do povrede njegovih ličnih podataka i krađe identiteta (tzv. digitalna otmica²²) te dugoročnije utjecati na djetetov pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, mogućnosti zapošljavanja itd.²³ Osim ovoga, česte mete pedofila upravo su djeca do čijih fotografija oni dođu preuzimajući ih s profila na društvenim mrežama njihovih

17 Bessant, bilj. 4., str. 8.; Steinberg, bilj. 6., op. cit., str. 850.

18 *Like* dugme na Facebooku (*like* - sviđati se, eng.) je odlika aplikacije koja omogućava korisnicima interakciju s drugim korisnicima, jer se pritiskom na *Like* dugme na zidu s novostima jednog korisnika objavljena informacija pojavljuje i na zidu njegovog prijatelja. *Like* uz to pokazuje i broj te listu korisnika – prijatelja koji su klikom pokazali da im se sviđa objavljeni sadržaj. Vidjeti: *Facebook like button*, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook_like_button, 25. 9. 2020.

19 Bessant, bilj. 4., str. 8.; Haley, K., *Sharenting and the (Potential) Right to be Forgotten*, *Indiana Law Journal*, Vol 95, 2020, str. 1008.

20 Vidjeti detaljnije navode doktrine: Bessant, bilj. 4., str. 8.; Steinberg, bilj. 6., str. 846., 847. i 855.

21 Na osjećaj nelagode, stida i bespomoćnosti koju izvjestan broj djece osjeća zbog toga što ih roditelji mimo njihove volje fotografiraju i potom objavljuju te fotografije na društvenim mrežama ukazuje studija o utjecaju društvenih medija na djecu od 8 do 12 godina koju je izradila institucija Komesara za djecu Engleske. Vidjeti: <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/report/life-in-likes/>, 25. 9. 2020.

22 Digitalna otmica označava krađu djetetovih fotografija s Interneta i ponovno postavljanje istih na web, lažno se predstavljajući kao dijete s fotografija ili njegovi roditelji. Cilj ovakve aktivnosti je otkrivanje privatnih, osjetljivih informacija koje će negativno utjecati na djetetov život, izložiti ga vršnjačkom nasilju, poslužiti za njegovu otmicu i sl. Vidjeti: *Digital kidnapping*, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_kidnapping, 25. 9. 2020.

23 Bessant, bilj. 4., str. 8. i 15.; Gligorijević, J., *Children's Privacy: The Role of Parental Control and Consent*, *Human Right Law Review*, 2019, str. 295., na: <https://academic.oup.com/hrlr/article/19/2/201/5522387>, 25. 9. 2019.; Haley, K., bilj. 19., str. 1010.

roditelja,^{24, 25} a na temelju podataka prikupljenih o djetetu uz pomoć društvenih mreža, sve češće se događaju i otmice djece.²⁶

Sumirajući ovdje navedene samo najvažnije i najčešće pozitivne i negativne posljedice *sharentinga*, valja se složiti sa stavom doktrine da ovaj fenomen ima mnogo više prednosti za roditelje nego za dijete.²⁷ Negativni efekti neposredno pogađaju dijete, a u pojedinim slučajevima neposredno ili posredno i njegove roditelje (npr. pedofilija i kidnapiranje djece).

Promatrano s pravnog aspekta, sve popularnija praksa *sharentinga* otvara čitav niz pitanja i dilema. S jedne strane nalazi se pravo roditelja da u izvršavanju roditeljskog staranja (roditeljske odgovornosti)²⁸ odlučuju o plasiranju informacija o svome djetetu, između ostalog i *online*. Ovlašteni su sami obznaniti ove informacije ili dati drugoj osobi saglasnost za prikupljanje i korištenje ličnih podataka djeteta, jer je bez njihove saglasnosti takva aktivnost protivpravna.²⁹ Pravo na dijeljenje informacija o djetetu istovremeno je i izraz prava roditelja na slobodu izražavanja³⁰.

24 Pritom su za pedofile posebno izazovne fotografije djece koja su slikana naga, u kupaćim kostimima, na plažama, u sportskoj odjeći u gimnastičkim dvoranama i sl. Shodno konstataciji australijske nadležne institucije za sigurnost na Internetu, gotovo polovina fotografija nađenih na pedofilskim web-stranicama izvorno potječu s profila na društvenim mrežama roditelja te djece, koji su ih tamo dobronamjerno postavili. Stručnjakinja za cyber-sigurnost S. McClean upozorava roditelje: „Ako vi živite svoj život online posredstvom svoje djece i koristite web stranice za razmjenu fotografija i hashtag, onda morate biti svjesni da te fotografije nekom drugom koriste za namjenu koja se vama možda uopće ne dopada.“ Battersby, Lucy, Millions of Social Media Photos Found on Child Exploitation Sharing Sites, Sydney Morning Herald (Sept. 30, 2015, 9:14 AM), <http://www.smh.com.au/national/millions-of-social-media-photos-found-on-child-exploitation-sharing-sites-20150929-gjxe55.html>, prema: Steinberg, bilj. 6., str. 881.

25 U jednom slučaju, majka je na blogu objavila fotografije svojih blizanaca načinjene dok ih je učila koristiti WC, da bi izvjesno vrijeme nakon toga otkrila da su nepoznate osobe pristupile tim fotografijama, preuzele ih i podijelile na web-stranicama za dječju pornografiju. Navedeno prema: Steinberg, bilj. 6., str. 847.

26 Jedan takav slučaj desio se u Srbiji 2015. godine, kada je oteta dvogodišnja djevojčica do čijih su podataka otmičari došli prateći objave o njoj na društvenim mrežama njenih roditelja i koristeći *software* za prepoznavanje lica na fotografijama. Srećom, otmičari su uhvaćeni nedugo nakon otmice, a djevojčica je vraćena roditeljima. Detaljnije o slučaju vidjeti: <https://kliker.info/roditeljska-paznja-bri-site-fotografije-djece-s-facebookapreko-njega-otmicari-pronasli-djevojčicu-iz-srbije/>, 25. 9. 2019.

27 Bessant, Claire, bilj. 4., str. 8.

28 U savremenom pravu najčešće se koriste ova dva termina za označavanje skupa odgovornosti, obaveza i prava roditelja ustanovljenih u cilju zaštite ličnih i imovinskih prava i interesa djeteta. Vidjeti: Bubić, S.; Traljić, N., *Roditeljsko i starateljsko pravo*, Sarajevo, 2007., str. 145.

29 U tom smislu izjasnio se i Evropski sud za ljudska prava u predmetima *Reklos and Davourlis v. Greece* 1234/05 [2009] ECHR 200 (15 January 2009) (Application no. 1234/05) i *Bulgakova V. Russia* (Application no. 69524/01).

30 Pravo na slobodu izražavanja je ljudsko pravo sankcionirano u najznačajnijim međunarodnim i regionalnim dokumentima o ljudskim pravima (čl. 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, 1948.; čl. 10. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP) Vijeća Evrope, 1950.; čl. 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija, 1966.; čl. 11. Povelje Evropske unije o temeljnim pravima, SL 2016/C 202/02 (u daljem tekstu: Povelja EU-a) itd.), kao i ustavima svih modernih demokratskih država. To je fundamentalno ljudsko pravo koje uključuje slobodu posjedovanja vlastitog mišljenja, primanja i saopćavanja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. „Suština slobode izražavanja je u javnosti, a javnost će postojati ako se ima pravo (i sloboda) da ono što se zna i misli može iskazati, reći drugima.“

S druge strane, jednako kao i odrasle osobe i dijete je titular ličnih (ljudskih) prava. Ima pravo na privatnost i pravo na zaštitu ličnih podataka te mu je interes sačuvati ova lična dobra od neželjenog izlaganja trećim osobama, pri čemu bi njegovi roditelji imali ključnu ulogu u ostvarenju te zaštite. U slučaju *sharentinga* događa se upravo suprotno – roditelji se od čuvara i zaštitnika privatnosti djeteta transformiraju u njene kršitelje. Ovdje u međusobni sukob dolaze prava i interesi djeteta i njegovih roditelja, pa je nužno uspostaviti optimalni balans u ostvarenju ovih prava. S tim u vezi postavlja se i pitanje obaveze roditelja da zahtijevaju djetetovu saglasnost za *online* objavljivanje njegovih fotografija i drugih ličnih podataka, ako je to moguće s obzirom na uzrast i stepen zrelosti djeteta. Sporno je i to ima li dijete pravo na zaštitu vlastitog digitalnog otiska, odnosno pravo tražiti brisanje neželjenih podataka s Interneta – tzv. pravo na zaborav (*Right to be forgotten*)³¹, normirano Općom uredbom o zaštiti podataka³².

U pokušaju pronalaska odgovora na ova pitanja, u nastavku rada će biti analizirane odredbe međunarodnih dokumenata koji se bave zaštitom ljudskih/dječjih prava te istraženi relevantni stavovi pravne teorije i prakse.

2. Pravo djeteta na privatnost i pravo na zaštitu ličnih podataka

2.1. Normativni okvir

Pravo djeteta na privatnost i njegovo pravo na zaštitu ličnih (osobnih) podataka normirani su odredbama internacionalnih dokumenata koji uređuju ljudska prava, odnosno prava djeteta.

Konvencija o pravima djeteta, najznačajniji međunarodni dokument koji se odnosi neposredno na dijete, među brojnim ličnim pravima djeteta³³ propisuje zabranu proizvoljnog ili nezakonitog miješanja u njegovu privatnost, porodicu, stan ili prepisku, kao i nezakonite napade na njegove čast i ugled, te mu garantira zakonsku zaštitu u slučajevima povrede ovih dobara.³⁴ Države potpisnice KPD-a imaju pozitivnu obavezu osigurati djetetu efektivno ostvarenje prava na privatnost. Obaveza svih je da poštuju navedeno pravo djeteta, što uključuje i njegove zakonske zastupnike (roditelje ili staratelje).

U doktrini se ističe kako se priznanjem djetetu prava na zaštitu privatnosti najbolje izražava novi, transformirani odnos društva prema djetetu, jer se ono sada smatra autonomnom osobom, odnosno posebnim, aktivnim subjektom podobnim

Pobrić, N., *Ustavno pravo*, Mostar, 2000., str. 421.

31 *Infra*, poglavlje 3.

32 Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. 4. 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka - *General Data Protection Regulation*) (Tekst značajan za EGP), Službeni list EU 119, od 4. 5. 2016. godine, str. 1. – 88. (u daljem tekstu: GDPR). Ova Uredba je stupila na snagu dvadesetog dana od dana objave u Službenom listu Evropske unije, a primjenjuje se od 25. 5. 2018.

33 O kategorizaciji prava djeteta u Konvenciji o pravima djeteta vidjeti detaljnije: Bubić; Traljić, bilj. 28., str. 133.

34 Čl. 16. Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: KPD).

da bude samostalni titular prava, a ne više objektom prava na zaštitu. Shodno tome, jednako kao i odraslim osobama, pripada mu pravo na privatnost.³⁵ Pojedini autori zauzimaju stav da se pravo na privatnost djeteta, kako je ono definirano u KPD-u, ne uklapa sasvim jednostavno niti u kategoriju prava zasnovanog isključivo na autonomiji niti prava zasnovanog samo na potrebama. Premda se u generalnoj percepciji privatnosti primarno naglašava njena veza s autonomijom, ona je istovremeno i nužna potreba svakog pojedinca, uključujući djecu.³⁶ Ovi autori navode da je potreba djece za zaštitom privatnosti u odnosu na osobe izvan kruga porodice precizno uočena u zakonodavstvu i pravnoj literaturi i da nema spora o tome da se pravom na privatnost djeca štite od manipulacija i zloupotreba koje mogu učiniti različite osobe – komercijalni subjekti, kreatori i korisnici dječje pornografije, pedofili itd. Smatra se da u ovakvim slučajevima interese i privatnost djeteta najbolje štite njihovi roditelji, ne samo zato što su na to zakonom obavezni nego što su po prirodi stvari najbliži djeci i najbolje poznaju njihove potrebe. Međutim, djeci je potrebna zaštita privatnosti i u odnosu na njihove roditelje, što se u praksi u većini slučajeva još uvijek zanemaruje.³⁷

Baš kao i za ostala prava iz KPD-a, i za ostvarenje prava djeteta na privatnost izuzetno su značajne još dvije konvencijske odredbe. Jedna je odredba kojom je propisano pravo djeteta na izražavanje mišljenja o svim pitanjima koja se na njega odnose, pri čemu će to mišljenje biti uvaženo u skladu s djetetovim uzrastom i zrelošću.³⁸ Iz stilizacije navedene odredbe jasno proizlazi da se ne radi o apsolutnom pravu, odnosno da se ne mora svakom djetetu dati mogućnost da izrazi svoje mišljenje niti to mišljenje uvijek mora biti uvaženo. Realizacija ovog prava uvjetovana je dostignutim nivoom uzrasta i zrelosti djeteta, što se procjenjuje u svakom konkretnom slučaju.³⁹ Druga odredba ključna za realizaciju prava na privatnost djeteta – zapravo „centralna odredba Konvencije“⁴⁰ – jeste odredba o načelu zaštite najboljeg interesa djeteta kao rukovodećeg standarda koji ima prednost u poduzimanju svih aktivnosti vezanih za dijete.⁴¹ Sadržaj pojma „interes djeteta“ nije definiran KPD-om, već se utvrđuje u svakom konkretnom slučaju i tumači vrlo široko, te se primjenjuje ne samo u porodičnom pravu nego i svim drugim pravnim oblastima.⁴²

35 Bubić; Traljić, bilj. 28., str. 132. i 138.

36 Shmueli, B.; Blecher-Prigat, A., *Privacy for children*, Columbia Human Rights Law Review, 42, 2011, str. 771.

37 Kako smatra doktrina u Sjedinjenim Američkim Državama (u daljem tekstu: SAD), to nije u potpunosti prepoznato niti u međunarodnim dokumentima o pravima djeteta (KPD-u) niti u tamošnjoj judikaturi. Vidjeti detaljnije: Ibid., str. 771., 772., 785., 786. i 793.

38 Čl. 12. KPD.

39 U praksi se ne zahtijeva dostizanje potpunog nivoa razvoja djeteta niti njegova sposobnost potpunog shvaćanja pitanja o kojem se odlučuje, već je za izražavanje i uvažavanje djetetovog mišljenja dovoljno da dijete razumije prirodu i težinu problema te da globalno sagleda postojeću situaciju i utjecaj njenog rješenja na njegovu budućnost. Vidjeti detaljnije: Bubić; Traljić, bilj. 28., str. 138-140.

40 Ibid., str. 135.

41 Čl. 3. KPD-a.

42 Bubić; Traljić, bilj. 28., str. 135.

Pravo na privatnost regulirano je i odredbama Opće deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija⁴³, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda^{44, 45}, te na nivou Evropske unije Poveljom Europske unije o temeljnim pravima.⁴⁶ U Povelji EU-a zasebno su normirani pravo na privatnost⁴⁷ i pravo na zaštitu ličnih podataka.⁴⁸ Zaštita ličnih podataka sankcionirana je u Evropskoj uniji i u Ugovoru o funkcioniranju Evropske unije.⁴⁹

Povelja EU-a posebnom odredbom sankcionira prava djece, priznajući im pravo na zaštitu i brigu koja je potrebna za njihovu dobrobit te pravo na slobodno izražavanje mišljenja. Pritom obavezuje na poštovanje djetetovog mišljenja u svim pitanjima koja se na njega odnose, u skladu s njegovom dobi i zrelosti. Osim ovog, po uzoru na KPD, i Povelja EU-a ističe zaštitu interesa djeteta kao primarni cilj u svim aktivnostima koje se tiču djeteta, neovisno o tome provode li ih tijela javne vlasti ili privatne institucije.⁵⁰

Pravo na zaštitu ličnih podataka u pravnim aktima Evropske unije i Vijeća Evrope definirano je kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Kad je riječ o Vijeću Evrope, osim EKLJP-a tu je i specijalizirana Konvencija za zaštitu pojedinaca s obzirom na automatsku obradu ličnih podataka (Konvencija 108) Vijeća Evrope, usvojena 1981. godine⁵¹, koja je 2018. modernizirana (Konvencija 108+)⁵² i još uvijek otvorena za pristupanje.⁵³ Konvencija 108+ stavlja poseban naglasak na zaštitu ličnih podataka djece i drugih ranjivih grupa/pojedinaca.⁵⁴ Načela definirana u Konvenciji 108 tiču se poštenog i zakonitog prikupljanja i automatske obrade ličnih podataka⁵⁵, načina njihovog pohranjivanja te kvalitete prikupljenih podataka. Konvencija također sadrži pravo pojedinca, uključujući i dijete, da bude informirano

43 Čl. 12. Opće deklaracije o ljudskim pravima.

44 Čl. 8. EKLJP.

45 Odredbe EKLJP-a primjenjive su kako na odrasle osobe, tako i na djecu. To je vidljivo i iz odluka Evropskog suda za ljudska prava koji pruža zaštitu pravima i interesima djeteta neposredno primjenom odredaba EKLJP-a i posredno, pozivanjem u svojim odlukama na prava djeteta normirana u KPD-u. Na taj način dijete uživa pojačanu, dvostruku zaštitu. Vidjeti: Bubić; Traljić, bilj. 28., str. 132. i 133.

46 Povelja EU-a je postala pravno obavezujuća 1. 12. 2009., a na temelju čl. 6. st. 1. Ugovora o Evropskoj uniji (UEU) ima istu pravnu snagu kao Ugovori, odnosno, dio je primarnog prava Evropske unije.

47 Čl. 7. Povelje EU-a.

48 Čl. 8. Povelje EU-a.

49 Čl. 16(1) Ugovora o funkcioniranju Evropske unije, 2007.

50 Čl. 24. Povelje EU-a.

51 Vijeće Evrope, CETS br. 108, 1981. Konvencija 108 je prvi međunarodni instrument obavezujućeg karaktera kojim je zaštićen pojedinac čiji se lični podaci prikupljaju i obrađuju. Njome je reguliran i prekogranični prenos ličnih podataka. Primjenjuje se na obradu ličnih podataka kako u privatnom, tako i javnom sektoru, a mogu joj pristupiti i države koje nisu članice Vijeća Evrope, odnosno bilo koja država u svijetu. Uz Konvenciju 108 usvojen je i Dodatni protokol u vezi s nadzornim tijelima i prekograničnim prenosom podataka (CETS br. 181, 2001). On sadrži odredbe o prekograničnom prenosu podataka državama koje nisu članice Konvencije 108 te regulira osnivanje neovisnog nadzornog tijela.

52 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016807c65bf, 27. 9. 2020.

53 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/223/signatures>, 27. 9. 2020.

54 Čl. 15. iii Konvencije 108+.

55 Shodno čl. 2. a. Konvencije 108, „osobni podatak“ znači svaku obavijest koja se odnosi na određeni ili određivog pojedinca („subjekt podatka“).

o obradi i čuvanju njegovih ličnih podataka i pravo da pod određenim uvjetima zahtijeva njihov ispravak ili brisanje.⁵⁶

Od relevantnih dokumenata Vijeća Evrope, na zaštitu privatnosti i ličnih podataka djece odnosi se i Preporuka Vijeća Ministara državama članicama o smjernicama za poštovanje, zaštitu i ostvarenje prava djeteta u digitalnom okruženju⁵⁷ usvojena 2018., koja sadrži set načela i prava djece u cilju njihove interakcije i sigurnosti u digitalnom okruženju. Među pravima normiranim u ovoj Preporuci su i pravo djeteta na zaštitu privatnosti i ličnih podataka.⁵⁸

EKPLJ ne sadrži posebne odredbe koje se odnose na zaštitu ličnih podataka, nego je to pravo obuhvaćeno čl. 8. Konvencije, odnosno smatra se aspektom prava na privatni i porodični život, dom i dopisivanje.⁵⁹ To je u skladu s dinamičnim tumačenjem Konvencije koje provodi Evropski sud za ljudska prava.⁶⁰

Izuzetna pažnja zaštiti ličnih podataka djece posvećena je u Općoj uredbi o zaštiti podataka, novom pravnom instrumentu Evropske unije kojim je oblast zaštite ličnih podataka uređena na moderan način, a građanima Unije olakšani su postupci pristupa ličnim podacima i njihova zaštita.⁶¹ Usvajanje GDPR-a označava početak novog, naprednog doba za evropski režim zaštite ličnih podataka i prava djeteta.⁶²

U uvodnoj izjavi 38. GDPR-a naglašena je potreba posebne zaštite ličnih podataka djece, zbog mogućnosti da su ona manje svjesna rizika, posljedica i zaštitnih mjera te svojih prava vezanih za obradu njihovih ličnih podataka. Ta posebna zaštita naročito je potrebna u slučajevima upotrebe ličnih podataka djece u svrhu marketinga ili stvaranja ličnih ili korisničkih profila te prikupljanje ličnih podataka o djeci prilikom upotrebe usluga koje im se direktno nude. Shodno navedenoj uvodnoj izjavi, saglasnost zakonskog zastupnika djeteta ne bi trebala biti nužna u kontekstu preventivnih usluga ili usluga savjetovanja koje su ponuđene neposredno djetetu. I pojedina načela prikupljanja i obrade ličnih podataka propisana GDPR-om ističu

56 European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Luxembourg, 2015, str. 193.

57 *Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*, 2018.

58 Čl. 3.3. Preporuke CM/Rec(2018)7.

59 O pravu na zaštitu ličnih podataka djeteta kao segmentu zaštite prava na privatni i porodični život normiranog u čl. 8. EKLP-a u više navrata je odlučivao i Evropski sud za ljudska prava: *K.U. v. Finland*, No. 2872/02, 2 December 2008.; *Avilkina and Others v. Russia*, No. 1585/09, 6 June 2013. 498; *S. and Marper v. the United Kingdom* [GC], Nos. 30562/04 and 30566/04, 4 December 2008.

60 *Rotaru v. Romania* (28341/95 od 4.5.2000.); *A v. the United Kingdom* (35373/97 od 17.12.2002.); *Amann v. Switzerland*, 27798/95, 16. 02. 2000.

61 GDPR u čl. 4. 1. definiše lične podatke na sljedeći način: „osobni podaci” znači svi podaci koji se odnose na pojedinca čiji je identitet utvrđen ili se može utvrditi („ispitanik”); pojedinac čiji se identitet može utvrditi jest osoba koja se može identificirati izravno ili neizravno, osobito uz pomoć identifikatora kao što su ime, identifikacijski broj, podaci o lokaciji, mrežni identifikator ili uz pomoć jednog ili više čimbenika svojstvenih za fizički, fiziološki, genetski, mentalni, ekonomski, kulturni ili socijalni identitet tog pojedinca“.

62 Jasmontaite, L.; De Hert, P., *The EU, children under 13 years, and parental consent: a human rights analysis of a new, age-based bright-line for the protection of children on the Internet*, International Dana Privacy Law, Vol. 5, Issue 1, 2014, str. 31.

posebnu zaštitu djece, poput načela transparentnosti⁶³ i načela zakonitosti obrade ličnih podataka⁶⁴.

Treba naglasiti da GDPR ne definira pojam djeteta,⁶⁵ pa to ostavlja prostora raspravi o uzrastu djece koja uživaju naročitu zaštitu proklamiranu u uvodnoj izjavi 38. Primijenimo li na ovo pitanje odredbu KPD-a koja propisuje da je dijete „svaka osoba mlađa od 18 godina, osim ako je zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti određena ranije“⁶⁶, onda sva djeca do 18. godine uživaju ovu zaštitu.⁶⁷ O tome doista ne bi smjelo biti spora u praksi, jer bi drugačijim tumačenjem odredaba GDPR-a jedna kategorija djece (određenog uzrasta) bila lišena prava priznatih im Uredbom.

Drugo, posebno pitanje u odnosu na prethodno analizirano, o kojem se raspravlja u literaturi, jeste način realizacije ovih prava iz ugla djece različitog uzrasta.⁶⁸ Shodno načelu uvažavanja rastućih sposobnosti djeteta proklamiranog KPD-om⁶⁹, ostvarenje prava iz GDPR-a mora biti prilagođeno nivou tjelesne i psihičke zrelosti djeteta, pa se primjenjuju različite mjere u pogledu djece mlađeg i starijeg uzrasta.⁷⁰ To je u GDPR-u jasno prepoznato i izraženo u odredbama koje propisuju davanje saglasnosti za prikupljanje i obradu ličnih podataka djece.

GDPR normira obavezu pribavljanja saglasnosti djeteta za obradu njegovih ličnih podataka kada mu se direktno nude usluge informatičkog društva. Takva obrada bit će zakonita ako je na nju pristalo dijete starije od 16 godina. Ako je ono mlađe od tog uzrasta, nužna je saglasnost njegovog zakonskog zastupnika. Ostavlja se mogućnost državama članicama da u tu svrhu odrede niži uzrast djeteta, ali je minimum 13 godina.⁷¹ Na primjer, u Austriji⁷² i Španiji⁷³ ta dobna granica je 14 godina, dok je u nekadašnjoj članici EU-a – Velikoj Britaniji još i prije donošenja

63 Uvodna izjava 58. GDPR.

64 Čl. 6. GDPR.

65 Verzija Prijedloga GDPR-a sadržavala je definiciju djeteta („osoba mlađa od 18 godina“), ali ona nije našla svoje mjesto u konačnoj verziji Uredbe, što je u doktrini predmet kritike. Vidjeti: Van der Hof, S., *I agree... or do I? – A right-based analysis of the law on children's consent in the digital world*, Wisconsin International Law Journal 34, issue 2, 2017, str. 116. i 117.

66 Čl. 1. KPD.

67 Tako i: Lievens, E.; Verdoodt, V., *Looking for needles in a haystack: Key issues affecting children's rights in the General Data Protection Regulation*, Computer Law & Security Review, Vol. 34, Number 2, 2017, str. 3.; Van der Hof, S., bilj. 65., str. 116.

68 Lievens, E.; Verdoodt, V., bilj. 67., str. 3.

69 Čl. 5. i čl. 12. KPD.

70 Lievens, E.; Verdoodt, V., bilj. 67., str. 3. i 10.

71 Čl. 8. GDPR.; O negativnim posljedicama i praktičnim problemima koje može izazvati propisivanje različitog uzrasta u pojedinim državama članicama EU-a s aspekta postupanja pružatelja online usluga i zaštite prava djeteta vidjeti: Ibid., str. 4.

72 Lievens, E.; Verdoodt, V., bilj. 67., str. 5.

73 Jasmontaite, L.; De Hert, P., bilj. 62., str. 24.; Relevantni podaci o drugim državama Evropske unije na: https://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/minag?dataSource=MINAG_en_65998&media=png&width=740&topic=group11&question=MINAG_DW02&plot=MAP&subset=NONE&subsetValue=NONE&answer=MINAG_DW02&year=2017, 14. 10. 2020.

GDPR-a bio propisan uzrast od 13 godina.^{74, 75} Ovom odredbom GDPR nastoji pružateljima mrežnih (*online*) usluga, čiji su korisnici djeca, garantirati određenu izvjesnost u toj još uvijek nepotpuno definiranoj, sivoj zoni jer pružatelji usluga mogu pretpostaviti da su djeca određenog uzrasta sposobna samostalno dati pristanak na korištenje njihovih usluga.⁷⁶

Nasuprot pravu djeteta na privatnost i pravu na zaštitu ličnih podataka stoji pravo njegovih roditelja da odlučuju o plasiranju informacija o njemu, odnosno korištenju njegovih ličnih podataka. To pravo je dio skupa obaveza, odgovornosti i prava sadržanih u institutu roditeljskog staranja (roditeljske odgovornosti). Između ostalog, roditelji su dužni da se staraju o životu i zdravlju djeteta, štiteći ga od svih oblika nasilja, povreda, zlostavljanja i eksploatacije. Obaveza im je da brinu o razvoju njegove ličnosti i odgajaju ga, pri čemu odgoj podrazumijeva staranje o djetetovom tjelesnom, moralnom i intelektualnom razvoju.⁷⁷

U doktrini se naglašava da je u sadržaju roditeljskog staranja težište stavljeno upravo na odgovornosti i obaveze roditelja prema djetetu, dok su im prava priznata samo u cilju bolje realizacije i zaštite njegovih interesa.⁷⁸ U skladu s odredbama KPD-a koje promoviraju princip zajedničke odgovornosti oba roditelja za odgoj i razvoj djeteta, roditelji tj. staratelji snose najveću odgovornost za djetetov odgoj i razvoj, pri čemu njihova temeljna briga treba biti njegova dobrobit, odnosno njegov najbolji interes,⁷⁹ kao rukovodeći konvencijski standard u postupanju s djecom.⁸⁰ Djetetov najbolji interes obuhvaća lični i imovinski interes, s tim da je prioritet na zaštiti ličnog, jer se time osigurava pravilan tjelesni, psihički i intelektualni razvoj djeteta i omogućava da se ono postepeno integrira u društvo kao samostalna i sposobna jedinka.⁸¹ Fenomen *sharentinga* problematičan je upravo zbog činjenice da roditelji u pojedinim slučajevima (*oversharenting*) zanemaruju najbolji interes djeteta, ne sagledavajući i ne uvažavajući ga u cijelosti. Sudeći po primjerima negativnih posljedica *sharentinga* navedenim na početku ovog rada⁸², to može vrlo loše utjecati na odrastanje i formiranje djeteta te trajno ugroziti njegovu socijalnu integraciju.

74 Atkinson, L., *Interpreting the child-related provisions of the GDPR*, Communications Law, Vol. 23, No 1, 2008., str. 31.; Čl. 7. Ley Orgánica 3/2018, de 5 de diciembre, de Protección de Datos Personales y garantía de los derechos digitales.

75 Komparacije radi, u SAD-u Zakon o zaštiti privatnosti djece na Internetu (*Children's Online Privacy Protection Act* (COPPA), 1998.) definira dijete kao osobu mlađu od 13 godina i propisuje da komercijalni pružatelji *online* usluga moraju pribaviti saglasnost roditelja djeteta mlađeg od 13 godina za prikupljanje i obradu njegovih ličnih podataka. Vidjeti detaljnije: Van der Hof, S., bilj. 65., str. 114. i 115.

76 Atkinson, L., bilj. 74., str. 32.

77 Vidjeti detaljnije: Bubić; Traljić, bilj. 28., str. 146.

78 Ibid., str. 150-152.

79 Čl. 18. KPD.

80 Za razliku od ranijih normativnih rješenja odnosa između roditelja i djece, KPD sadrži novi, drugačiji pristup u njegovom normiranju. Težište više nije na pravima i obavezama roditelja, već na njihovoj odgovornosti te interesu djeteta. Zahvaljujući tome, subjekti u međusobnom odnosu roditelji – dijete imaju novi položaj, a interes djeteta sada je odlučujući faktor kojeg moraju poštovati kako roditelji, tako i svi organi koji odlučuju o sporovima između samih roditelja ili roditelja i djece. Vidjeti više: Bubić; Traljić, bilj. 28., str. 145. i 146.

81 Ibid., str. 146.

82 Supra, poglavlje 1.

Budući da odredbe KPD-a propisuju obavezu uvažavanja mišljenja djeteta o svim pitanjima koja se na njega odnose u skladu s njegovim uzrastom i dostignutim stepenom zrelosti, nema razloga da se to temeljno konvencijsko načelo ne primjenjuje i u slučajevima *sharentinga*. Dijete i roditelji mogu imati različite poglede na roditeljsku aktivnost objavljivanja informacija o djetetu *online*. Pošto se sporne informacije odnose neposredno na dijete i zadiru u njegovu privatnosti, roditelji bi morali dobiti saglasnost djeteta za dijeljenje takvih informacija na Internetu, imajući uz to uvijek na umu i njegov najbolji interes. Naravno, sposobnost djeteta da dadne tu saglasnost ovisi o njegovom uzrastu i zrelosti, pa to neće biti moguće ostvariti u slučajevima djece mlađeg uzrasta koja još uvijek nisu sposobna shvatiti značaj i moguće negativne posljedice ovakve aktivnosti roditelja.

2.2. Praksa

Zaštita privatnosti i ličnih podataka djeteta nije samo predmet normativne aktivnosti međunarodnih i regionalnih institucija te nacionalnih zakonodavaca već se o slučajevima povrede ovih dobara do kojih dolazi postupanjem djetetovih roditelja sve češće raspravlja i u praksi. Time se u pojedinim zemljama bave sudovi ili druga nacionalna tijela nadležna za nadgledanje ostvarenja i zaštite dječjih prava. Za ilustraciju ovdje mogu poslužiti Norveška, Hrvatska i SAD.

U Norveškoj je objavljivanje ličnih podataka vlastitog djeteta na Facebooku u jednom slučaju dobilo krivičnopravni epilog.⁸³ Odlukom norveškog Vrhovnog suda majka je proglašena krivom zbog kršenja prava njene kćerke na privatnost, koju je ugrozila kreiranjem Facebook stranice pod nazivom „B. (ime kćeri) će se vratiti kući“ i objavljivanjem kćerkinih fotografija i video-zapisa. Majka je to učinila nakon što je izgubila roditeljsko staranje nad kćerkom, vjerujući kako će na ovaj način utjecati da joj ono bude vraćeno. Njena Facebook stranica je stekla 5000 pratitelja. Razmatrajući sporni slučaj, Vrhovni sud je zauzeo stav da objavljivanje podataka o djetetu na ovakav način bez sumnje predstavlja javno objavljivanje, pri čemu nije relevantna niti saglasnost tada sedmogodišnje djevojčice, niti odgovornost majke koja proizlazi iz roditeljstva.

Sud je pritom posebnu pažnju posvetio pitanju majčinog prava na slobodu izražavanja. Pozivajući se na praksu Evropskog suda za ljudska prava, Sud je zaključio da objave na Facebooku nisu napravljene u cilju informiranja javnosti o metodama rada norveškog organa starateljstva, nego radi majčine lične borbe da ponovo dobije roditeljsko staranje. Sud je iskazao bojazan da bi odobravanje plasiranja ovakvih objava moglo dovesti djecu, kao posebno osjetljivu grupu, u veoma težak položaj, jer bi ona osjećala pritisak zbog roditeljske kritike norveških nadležnih institucija. Stoga je Vrhovni sud zaključio da je majčino pravo na slobodu izražavanja u ovom slučaju podređeno pravu njene kćeri na privatnost.⁸⁴

83 HR-2019-2038-A, (sak nr. 19-074591STR-HRET), 5. november 2019. Presuda je dostupna na: <https://www.domstol.no/globalassets/upload/hret/avgjorelser/2019/november-2019/hr-2019-2038-a.pdf>, 1. 10. 2020.

84 Ibid.

Povrede prava na privatnost i prava na zaštitu ličnih podataka djeteta u praksi Hrvatske sve su brojnije. Njih najčešće pričinjavaju treće osobe prikupljanjem i daljom obradom ličnih podataka bez saglasnosti zakonskih zastupnika (škole, vrtići, sportski klubovi itd.), ali se događaju i povrede privatnosti djeteta u porodici – objavljivanjem njihovih slika i drugih ličnih podataka na Facebooku koje čine njihovi roditelji. Pravobranitelj za djecu Hrvatske izvještava o prijavama po jednog slučaja takvih povreda u 2010. i 2012., dok izvještaji iz kasnijih godina pokazuju njihov porast.⁸⁵ Ove povrede vrlo često su posljedica međusobnog konflikta i poremećenih odnosa između djetetovih roditelja, koji „svoje konflikte i rasprave te intimne obiteljske i djetetove podatke objavljuju na Facebooku“.⁸⁶ U dva, od ukupnog broja prijavljenih slučajeva u 2016. godini, roditelji su bili razvedeni i jedan od njih nije želio da drugi objavljuje fotografije njihovog djeteta na Facebooku.⁸⁷

Praksa *sharentinga* bila je predmet kritike i Agencije za zaštitu osobnih podataka Hrvatske, koja je ocijenila „neodgovornom“ i „neozbiljnim činom svakog roditelja koji može dovesti do neželjenih pa i tragičnih situacija“.⁸⁸

U sudskoj praksi SAD-a tokom 20. vijeka zabilježeno je svega nekoliko slučajeva povodom zaštite privatnosti, u kontekstu odluke roditelja o dijeljenju ličnih podataka njihove djece. Jedan od takvih, *Sidis v F-R Publishing*⁸⁹ iz 1940., doktrina smatra primjenjivim na savremenu praksu *sharentinga*.⁹⁰ U pitanju je slučaj W. J. Sidisa, čuda od djeteta – izuzetnog matematičara, koji je zbog svog talenta privukao ogromnu pažnju javnosti. Nakon što je početkom 1900-ih postao punoljetan, poželio je da ga javnost u potpunosti ostavi na miru kako bi sačuvao svoju privatnost. Usprkos tome, časopis *The New Yorker* objavio je priču o njegovom životu, podastirući čitaocima na uvid njegovu intimu. Sidis je tužio časopis, pozivajući se na pravo na privatnost. Sud je odbio njegov zahtjev s obrazloženjem da je on kao dijete bio javna ličnost pa je prirodan daljnji interes javnosti za njega. Mogućnost da Sidis ostane van očiju javnosti, prema ocjeni suda, ne postoji za njega kao ni za bilo kojeg drugog pojedinca koji se jednom našao u centru pažnje javnosti. Premda on ima interes očuvati svoju privatnost, i javnost ima interes znati šta se događa u njegovom životu. Budući da je kao dijete bio u žiži javnosti, čak i ako se tada gnušao njene pažnje, sud smatra da on mora ostati javna ličnost sve dok je živ.⁹¹

Primjenjujući analogiju u pogledu stava suda iz slučaja Sidis na praksu *sharentinga*, američka doktrina zaključuje da savremeno izlaganje djeteta očima javnosti koje roditelji čine na društvenim mrežama od tog djeteta pravi javnu osobu do kraja njegovog života.⁹²

85 Sečan Matijašćić, A., bilj. 8., str. 40.

86 Izvješće Pravobranitelja za djecu, 2016., str. 14., prema: Sečan Matijašćić, A., bilj. 8., str. 40.

87 Ibid.

88 Izvješće Agencije za zaštitu osobnih podataka Hrvatske, 2018., str. 1., prema: Sečan Matijašćić, A., bilj. 8., str. 40.

89 113 F.2d 806 (2d Cir. 1940).

90 Steinberg, bilj. 6., str. 859.

91 Navedeno prema: Ibid., str. 859-861.

92 Ibid., str. 861.

3. Pravo na zaborav

Budući da digitalni otisak djeteta koji nastaje kada roditelji na Internetu dijele njegove lične podatke ima trajni karakter, a da ono ne mora biti saglasno s njegovim sadržajem niti tokom djetinjstva niti kada odraste, postavlja se pitanje ima li dijete pravo zahtijevati brisanje ličnih podataka koji su plasirani *online* mimo njegove volje, odnosno pripada li mu pravo na zaborav normirano odredbama GDPR-a.

Pravo na zaborav (engl. *Right to be forgotten*)⁹³ predstavlja pravo pojedinca da pod određenim uvjetima ishodi brisanje ličnih podataka koji se odnose na njega, pri čemu to brisanje treba biti učinjeno bez nepotrebnog odgađanja. Osim u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima, ovo pravo je postojalo i u ranije važećim propisima EU-a o zaštiti ličnih podataka,⁹⁴ ali je u čl. 17. GDPR-a mnogo detaljnije uređeno. I prije nego je započela primjena GDPR-a, pravo na zaborav razmatrao je i potvrdio Sud Evropske unije⁹⁵ u slučaju *Google v Costeja*.⁹⁶ Neovisno o tome što se radi o odluci institucije EU-a, njena dejstva tiču se korisnika Interneta širom svijeta, zbog čega je ova odluka izazvala veliku pažnju svjetske javnosti.⁹⁷

U najkraćim crtama, činjenično stanje i odluka suda u slučaju *Google v Costeja* su sljedeće: Španski državljani, advokat Mario Costeja González tužio je španskog izdavača *La Vanguardia Ediciones* i Google (*Google Spain SL, Google Inc.*), jer su se unosenjem njegovog imena na internetski pretraživač grupe Google (*Google Search*) u rezultatima pretrage konstantno pojavljivali linkovi na informacije o njemu objavljene na stranicama *La Vanguardie*. Bile su to vijesti o aukciji organizovanoj prije 16 godina u cilju prinudne prodaje njegove nekretnine, radi namirenja njegovih dugovanja u oblasti socijalnog osiguranja. Budući da je mnogo prije toga isplatio sporni dug, Costeja je smatrao takve informacije nepotrebnim, zastarjelim i za sebe kompromitirajućim, pa je tražio njihovo uklanjanje sa stranica *La Vanguardie* i Googleovo brisanje ili prikrivanje njegovih ličnih podataka.

Odlučujući o slučaju, Sud EU-a je svoju pažnju usmjerio na razmatranje tri sporna pitanja. Jedno od njih ticalo se prava na zaborav. S tim u vezi, Sud je zauzeo stav da osoba čiji se podaci obrađuju ima pravo zahtijevati brisanje linkova na mrežne stranice s popisa rezultata pretraživanja, ako se na njen zahtjev utvrdi da

93 *Right to be forgotten* (eng.), *Le Droit à l'Oubli* (franc.), *Recht auf Vergessenwerden* (njem.). Postoji više prevoda ove sintagme s engleskog jezika – „pravo biti zaboravljen“, „pravo na zaborav“, „pravo na zaboravljanje“. Premda je „pravo biti zaboravljen“ terminološki precizniji prevod na bosanski, hrvatski i srpski jezik, a po smislu i cilju instituta i mnogo adekvatniji, ovdje se upotrebljava termin pravo na zaborav, jer je taj naziv najzastupljeniji u literaturi, a koristi se i u službenom prevodu na hrvatski jezik GDPR-a.

94 O korijenima instituta prava na zaborav vidjeti: Čolaković, M.; Bubalo, L., *Pravo na zaborav kao instrument zaštite prava ličnosti u Evropskoj uniji*, Zbornik Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli, br. 2, 2017., str. 16-19.; O regulaciji zaštite ličnih podataka u Evropskoj uniji do donošenja GDPR-a i razlozima za donošenje ove Uredbe vidjeti detaljnije: Mrkonjić, P., *Opća uredba Europske unije o zaštiti osobnih podataka s osvrtom na kompatibilnost bosanskohercegovačkog sustava zaštite osobnih podataka sa novim europskim okvirom*, Sveske za javno pravo, br. 32, 2018., str 4-6.

95 U daljem tekstu: Sud EU-a.

96 *Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos*, br. C-131/12 od 13.5.2014. (u daljem tekstu: *Google v Costeja*).

97 Ambrose, M. L., *Speaking of forgetting: Analysis of possible non-EU responses to the right to be forgotten and speech exception*, Telecommunications Policy 38, 2014, str. 801.

je njihovo uvrštavanje na popis suprotno odredbama važećih propisa Unije. To se odnosi i na lične podatke koji su tačni i čija je obrada na početku bila zakonita, ali su vremenom postali neprikladni, nevažni ili su pretjerani u odnosu na svrhu obrade i proteklo vrijeme. Pritom nije bitno je li uključivanjem tih podataka u popis rezultata pretraživanja određenoj osobi prouzrokovana ikakva šteta. Stoga je Sud EU-a Costeji priznao pravo da ishodi brisanje spornih podataka.

Ovakvim rezonovanjem Suda EU-a pravu na zaborav data je prednost u odnosu na ekonomske interese Googlea, ali i interes javnosti za pristupom informacijama. Ipak, priznajući građanima pravo na zaborav pod određenim uvjetima, Sud EU-a je ocijenio da to pravo nije apsolutno, već u svakom pojedinom slučaju treba procijeniti njegovu uravnoteženost u odnosu na prava i interese drugih osoba, kao što su sloboda izražavanja i sloboda medija.

Odluka Suda EU-a u slučaju *Google v Costeja* utjecala je i na konačno normativno rješenje prava na zaborav u GDPR-u.⁹⁸ Slijedeći stavove Suda EU-a, GDPR je priznao pravo pojedincu („ispitaniku“⁹⁹) da od voditelja obrade¹⁰⁰ ishodi brisanje ličnih podataka koji se odnose na njega bez nepotrebnog odlaganja, istovremeno obavezivši voditelja obrade da te podatke obriše ako je ispunjen neki od taksativno navedenih uvjeta. Ti uvjeti su vezani za: nepostojanje nužnosti podataka u odnosu na svrhu njihovog prikupljanja i obrade; povlačenje saglasnosti osobe čiji se podaci prikupljaju i nedostatak druge pravne osnove za njihovu obradu; ulaganje prigovora na obradu ili nepostojanje legitimnih razloga za obradu; nezakonitu obradu ličnih podataka; obavezu brisanja podataka zbog poštovanja pravne obveze iz prava EU-a ili prava države članice; prikupljanje podataka u vezi s ponudom usluga informacijskog društva.¹⁰¹ Odredbom su predviđeni i izuzeci od obaveze brisanja podataka na zahtjev osobe na koju se odnose, što je posljedica shvaćanja Suda EU-a da pravo na zaborav nije apsolutnog karaktera. Ti se izuzeci, između ostalog, tiču ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i informiranja, postojanja javnog interesa u području javnog zdravlja itd.¹⁰²

Do odgovora na pitanje pripada li na temelju GDPR-a pravo na zaborav i djeci vodi proučavanje nekoliko odredaba ove Uredbe. Analizom odredaba kojima se garantira posebna zaštita ličnim podacima djece već ranije je konstatirano da se GDPR odnosi na svu djecu do 18 godina, odnosno da djeca, jednako kao i odrasle osobe, spadaju u personalno polje primjene GDPR-a.¹⁰³ To potvrđuju i odredbe koje reguliraju pribavljanje saglasnosti djeteta određenog uzrasta za obradu njegovih ličnih podataka kada mu se direktno nude usluge informatičkog društva.¹⁰⁴ U čl. 17. kojim je normirano pravo na zaborav GDPR ne propisuje dobnu granicu u pogledu

98 Mrkonjić, P., bilj. 78., str. 8. i 9.

99 Shodno čl. 4. 1. GDPR, ispitanik je „pojedinaac čiji se identitet utvrđuje ili može utvrditi“ i na kojeg se odnose lični podaci.

100 Voditelj obrade je, prema definiciji u čl. 4. 7. GDPR, „fizička ili pravna osoba, tijelo javne vlasti, agencija ili drugo tijelo koje samo ili zajedno s drugima određuje svrhe i sredstva obrade osobnih podataka“.

101 Čl. 17. 1. GDPR.

102 Čl. 17. 3. GDPR.

103 Supra, poglavlje 2.1.

104 Supra, poglavlje 2.1.

subjekata kojima ono pripada, tj. ne isključuje djecu kao njegove titulare.

I jedno od pitanja u vezi s praktičnom realizacijom prava na zaborav naročito je interesantno iz perspektive djeteta. To je pitanje može li ispitanik zahtijevati brisanje isključivo ličnih podataka koje je sam objavio ili se to odnosi i na njegove podatke koje su objavile druge osobe. GDPR propisuje u čl. 17. 1. da „ispitanik ima pravo od voditelja obrade ishoditi brisanje osobnih podataka koji se na njega odnose“, iz čega nesumnjivo proizlazi da su pravom na brisanje (zaborav) obuhvaćeni svi lični podaci – i oni koje je subjekt sam objavio na Internetu, kao i njegovi podaci koje su objavile druge osobe – u slučaju *sharentinga*, to su roditelji djeteta. Iz svega navedenog nedvosmisleno proizlazi da pravo na zaborav normirano GDPR-om pripada i djeci.

Kako se naglašava u pravnoj teoriji, priznanje prava na zaborav djeci izuzetno je korisno iz perspektive zaštite njihovih prava.¹⁰⁵ Mogućnost da tokom svog odrastanja zahtijevaju brisanje određenih informacija o sebi s kojima se više ne identificiraju (bilo da su ih sami plasirali *online* ili je to učinio neko drugi) načelno je u skladu s njihovim najboljim interesom¹⁰⁶ i predstavlja vrlo moćno sredstvo za jačanje prava djece u digitalnom okruženju, naročito njihovog prava na opstanak i razvoj, slobode izražavanja i informiranja i prava na privatnost.¹⁰⁷ Pravom na zaborav uvažava se nezrelost i razvoj djece,¹⁰⁸ odnosno njihovo postepeno sazrijevanje. To je iskazano i u uvodnoj izjavi 65. GDPR-a konstatacijom o „posebnoj bitnosti“ ovog prava u slučaju kada je ispitanik dao svoju saglasnost za obradu ličnih podataka „dok je bio dijete i nije bio u potpunosti svjestan rizika obrade“, a kasnije ih želi ukloniti, posebno kada su plasirani na Internetu.

Ovdje valja napomenuti, ne ulazeći zbog obima predmeta istraživanja u dublju analizu problema, i situacije u kojima dijete neće uspjeti realizirati pravo na zaborav, jer će to pravo doći u koliziji s pravom na slobodu izražavanja i informiranja drugih. Te situacije se mogu dogoditi nakon što dijete odraste (eventualno i tokom njegovog djetinjstva) te postane javna osoba za čiju je prošlost objavljenu *online* javnost veoma zainteresirana, zbog čega će mu biti odbijen zahtjev za brisanjem ličnih podataka s Interneta.¹⁰⁹ To je naročito intrigantno u slučajevima *sharentinga*, jer su sporne informacije dospjele na Internet (najčešće) mimo djetetove saglasnosti, a ono sada ne može ostvariti pravo da budu obrisane.

Posebno je pitanje realizacije prava na zaborav kada se ima u vidu uzrast i stepen zrelosti djeteta, odnosno njegova sposobnost da samostalno učestvuje u pravnom prometu. Nesumnjivo je da to pravo samostalno mogu ostvarivati samo djeca starijeg uzrasta kojima nije potrebna saglasnost zakonskog zastupnika za sklapanje pravnih poslova i poduzimanje drugih pravnih radnji. Kriteriji za određivanje ove

105 Doktrina u SAD-u pledira da se i u ovoj zemlji kreira institut pravo na zaborav po uzoru na EU, koji bi poslužio kao sredstvo za ublažavanje tenzija između prava roditelja da dijele informacije o svojoj djeci na Internetu i interesa djeteta za zaštitom vlastite privatnosti. Njihove stavove dijeli i dobar dio javnog mnijenja. Vidjeti detaljnije: Haley, K., bilj. 19., str. 1018-1020.

106 Lievens, E.; Verdoodt, V., bilj. 67., str. 9.

107 Lievens, E.; Vander Maelen, C., *A Child's Right to be Forgotten: Letting Go of the Past and Embracing the Future?*, Latin American Law Review, Issue 2, 2019, str. 62-66.

108 Ibid., str. 65.

109 Ibid., str. 68.

sposobnosti različito su uređeni u zakonodavstvima pojedinih država, ali se generalno govoreći vezuju za uzrast i dostignuti nivo zrelosti djeteta. Ako su u pitanju djeca kojima nije priznata ova sposobnost, onda će za njih to pravo ostvarivati njihovi zakonski zastupnici. I ovo pitanje je posebno problematično u slučaju *sharentinga*, jer u međusobni sukob dolaze interes djeteta za brisanjem sadržaja koji su na Internet plasirali upravo njegovi roditelji (staratelj) i njihov interes za objavljivanjem takvog sadržaja. U doktrini se predlaže da bi u ovakvim situacijama, primjenjujući čl. 80. GDPR-a, interese djeteta moglo zastupati odgovarajuće neprofitno tijelo, organizacija ili udruženja koja se bavi zaštitom prava djeteta.¹¹⁰

4. Zaključak

Utjecaj *sharentinga* na međusobni pravni odnos roditelja i djeteta i pojedina lična prava djeteta jedan je od novih pravnih problema nastalih svakodnevnim i masovnom upotrebom Interneta i društvenih mreža. Eksponiranje djece *online* i njihovo izlaganje očima javnosti koje čine njihovi roditelji objavljivanjem fotografija, video-zapisa i drugih ličnih podataka djeteta, pritom najčešće rukovođeni najboljim namjerama, može imati pozitivne, ali i izuzetno negativne posljedice na djetetovo odrastanje i razvoj. Kako informacije plasirane na Internetu tamo ostaju zauvijek („*Once it's online, it's always online*“¹¹¹), to će digitalni otisak koji se formira na ovaj način pratiti dijete tokom čitavog njegovog života, makar ga ono uopće ne želi imati.

Međunarodni i regionalni dokumenti kojima su sankcionirana ljudska/dječja prava i nacionalni propisi načinjeni po uzoru na njih priznaju djeci pravo na zaštitu privatne sfere (uključujući i lične podatke), ali su njihove odredbe primarno kreirane iz perspektive zaštite privatnosti djeteta od zadiranja trećih osoba, izvan kuće i porodice, a ne i njihovih roditelja. Tradicionalno shvaćanje uloge roditelja podrazumijeva da roditelji uvijek znaju i rade ono što je najbolje za njihovu djecu, pa im zbog toga pripada pravo i da odlučuju o upotrebi njihovih ličnih podataka. Fenomen *sharentinga* (*oversharentinga*) pokazuje da je takvo shvaćanje neophodno promijeniti, odnosno da i roditelji mogu postupati protivno najboljem interesu svog djeteta ostvarujući svoje pravo na dijeljenje informacija o njemu te svoje pravo na slobodu izražavanja.

U sukobu između prava djeteta na privatnost i prava na zaštitu ličnih podataka s navedenim pravima roditelja u slučajevima *sharentinga*, kao i u svim drugim sporovima vezanim za dijete, primaran je najbolji interes djeteta te se njime treba rukovoditi u odlučivanju čijim pravima dati prednost. Balans između svojih i prava svoga djeteta, kada je riječ o *sharentingu*, uvijek bi trebali pronaći sami roditelji, prije nego li slučaj dospije pred sud ili drugu nadležnu instituciju za zaštitu prava djeteta. U tom cilju nužno je djelovati preventivno, provođenjem različitih vidova edukacije kako roditelja, tako i djece o potencijalnim opasnostima koje nosi izlaganje privatnosti (ličnih podataka) na Internetu.

¹¹⁰ Ibid., str. 71. i 72.

¹¹¹ Jednom kada je na mreži, uvijek je na mreži.

Maja Čolaković, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law, University of „Džemal Bijedić“ of Mostar

SHARENTING AND CHILD'S PRIVACY

Summary: The growing trend of sharing diverse information about their children that parents practice on social networks (*sharenting*), sometimes even excessively (*oversharenting*), can have positive effects on a child's upbringing and development, but the negative effects are much greater and more common. Publishing and sharing photos, videos and other personal data of a child on the Internet create its digital footprint which will follow him throughout his life, regardless of whether he is satisfied with it.

After reviewing the motives of parents for *sharenting*, the paper will analyze the positive and negative consequences of this phenomenon and seek an answer to the question of how to achieve an optimal balance between the child's right to protection of his privacy and personal data and the right of parents to share information on their children online and their right to freedom of expression.

Keywords: social networks, parenting, personal data, digital footprint, right to be forgotten